

Katarzyna DEMBICZ*

**KUBA WSPÓŁCZESNA I PRZYSZŁA.
RZECZYWISTOŚĆ GOSPODARCZA VERSUS TRANSFORMACJA
POLITYCZNA I SPOŁECZNA**

*The Contemporary and the Future Cuba. Economic Reality versus Political
and Social Transformation*

Streszczenie:

Współczesna Kuba zmienia swoje oblicze, pomimo nieugiętego stanowiska rządu Raula Castro wobec nacisków ze strony Stanów Zjednoczonych i UE. Reformy ostatnich 5 lat oraz zapowiedź ponownego nawiązania stosunków dyplomatycznych między wyspą a USA skutkują przemianami społecznymi i gospodarczymi, wykraczającymi poza dotychczasowy model. Niniejszy artykuł jest próbą odpowiedzi na pytanie, jakie konsekwencje społeczno-gospodarcze i polityczne mają implementowane przez rząd kubański reformy, zarówno w skali lokalnej, jak i regionalnej.

Słowa kluczowe: Kuba, reformy, relacje USA-Kuba, relacje Kuba-UE, Raul Castro.

Abstract:

The contemporary Cuba is changing its image, despite the strong position of the government of Raul Castro to the pressures of the US and the EU. The reforms implemented during the last five years, as well as the announcement of the reestablishment of diplomatic relations between Cuba and the US, are affecting the insular society and economy, and go beyond the current model. This article attempts to indicate the socio-economic and political consequences of the implemented reforms, both local and regional dimension.

Keywords: Cuba, reforms, the US-Cuba relations, EU-Cuba relations, Raul Castro.

W atmosferze ogólnoświatowej debaty nad przyszłością Kuby i jej stosunków ze Stanami Zjednoczonymi, zintensyfikowanej po wspólnym orędziu prezydentów Raula Castro i Baracka Obamy z dnia 17 grudnia 2014 roku, mija pięćdziesiąt sześć lat od zwycięstwa rewolucji kubańskiej.

Współczesna Kuba, jak nigdy wcześniej, pomimo wielu zabiegów z zewnątrz, trwa w swojej niezależności politycznej, wprowadza programy naprawy gospodarki narodowej i zacieśnia więzy z coraz bardziej zglobalizowanym światem.

W 1989 roku wydawało się, że zainicjowana w ZSRR *perestrojka*, a także porozumienia Okrągłego Stołu w Polsce, upadek Muru Berlińskiego i rozstrzelanie Nicolae Ceausescu, przeistoczą diametralnie również Kubę. W jej przypadku jednak, zmiany nie poszły w tym samym kierunku co pozostałych państw Europy Środkowo-Wschodniej.

* Dr Katarzyna Dembicz – pracownik naukowy i dydaktyczny Centrum Studiów Latinoamerykańskich Uniwersytetu Warszawskiego, sekretarz generalna w REDIAL.

Autarkia, w jakiej przez kolejne lata zastygła wyspa, kiedy Związek Radziecki i cały blok socjalistyczny zniósł wszelką pomoc i przeszły na współpracę gospodarczą zgodnie z rynkowymi zasadami, zamiast złamać ideologiczny kręgosłup państwa wzmocniły go, utrwalając system rządów opartych o siły zbrojne. Poczawszy od wojen niepodległościowych drugiej połowy XIX wieku, wojsko było ważnym aktorem przemian na Kubie, a ścieranie się wizji cywilnych rządów *versus* rządy wojskowe, charakteryzowało również wczesny etap rewolucji kubańskiej (lata 1953-1960). Aktualnie Rewolucyjne Siły Zbrojne (Fuerzas Armadas Revolucionarias – FAR) są symbolem suwerenności Kuby. Zajmują szczególne miejsce w gospodarce, życiu społecznym i politycznym kraju. Kierowane od początku przez Raula Castro, od powstania – 16 października 1959 roku – odgrywają ważną rolę, zarówno w sprawach wewnętrznych kraju, jak i stosunkach międzynarodowych. Na potwierdzenie warto przytoczyć takie wydarzenia i fakty, jak: powszechną mobilizację ludności Kuby w latach sześćdziesiątych XX wieku w związku z możliwą interwencją Stanów Zjednoczonych; militarne kampanie Kuby w Afryce i Ameryce Środkowej; kryzys wewnętrzny 1989 roku, który uwidocznił się publicznym procesem jednego z bohaterów wojny w Angoli – generała Arnaldo Ochoa; zarządzanie FAR państwowymi przedsiębiorstwami sektora turystycznego, transportowego czy wydobywczego.

Personalizm polityczny charakteryzujący współczesną Kubę nie był obcy wcześniejszym rządóm, jednakże ujawnił się ze zwiększoną siłą w drugiej połowie XX wieku. Porównując rządy Raula Castro do tych sprawowanych przez jego brata Fidela, często wskazuje się na pragmatyzm i elastyczność pierwszego oraz idealizm i utopię drugiego. Każde porównanie jest uzasadnione i przyczynia się, z pewnością, do lepszego zrozumienia rzeczywistości, która nas otacza. W tym konkretnym przypadku jednakże, niewielu badaczy i komentatorów życia politycznego odnosi się do szerszego kontekstu historycznego i światowego, w którym obydwu liderom przyszło sprawować rządy. Reżim Fidela Castro jest produktem wcześniejszych dyktatur kubańskich i latynoamerykańskich, imperializmu USA oraz zimnej wojny, w której starły się ze sobą dwie wizje – kapitalistycznego pojęcia wolności jednostki z komunistycznym dogmatem dobra zbiorowego i walki klas. W takich warunkach Fidel Castro – prawnik z wykształcenia – zradykalizował swoją postawę, wspierany przez aparat polityczny i wojskowy, w którym konsekwentnie umacniał swoją pozycję jego brat, Raúl.

Dwubiegunowy świat drugiej połowy XX wieku, który opierał się na konfrontacji między Wschodem a Zachodem, na przełomie wieków uległ przemianie.

Nowy ład wymusił na Kubie potrzebę zastosowania polityki *soft power*, charakteryzującej się organizowaniem misji edukacyjnych, pomocy medycznej i wsparcia politycznego dla państw należących, w większości, do G-77.

Na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych, dawni partnerzy Hawany i kraje latynoamerykańskie (wychodzące spod dyktatorskich rządów), przedsięwzięli reformy podporządkowane wolnorynkowym wymogom. Kuba z kolei, podjęła próbę umocnienia własnej bazy ideologicznej, koncentrując się na wewnętrznych sprawach, zwalczając przejawy nieposłuszeństwa obywatelskiego, wypowiadając wojnę przemytowi narkotyków i próbując jednocześnie powolnego otwierania własnej gospodarki na rynki zagraniczne. Okres ten określany jest często terminem *batalla de las ideas* (bitwa idei), w którą zaangażowana została część społeczeństwa wyspy, a która doprowadziła do umocnienia rządu i potwierdzenia racji bytu państwa kubańskiego. Owa „bitwa” miała również wymiar zewnętrzny. Jego przejawem było powstanie, w różnych częściach świata, Komitetów Solidarności z Kubą (*Comités de Solidaridad con Cuba*).

Powodem zaostżenia stanowiska reżimu kubańskiego względem własnego społeczeństwa była potrzeba utrzymania wewnętrznej kontroli i stabilności systemu politycznego i gospodarczego. Czas ten, z niewielkimi wyjątkami¹, charakteryzuje się głębokim letargiem, w którym Kubańczycy starają się stawić czoła dylematowi wyboru między przeżyciem na wyspie a wychodźstwem.

Wzrost znaczenia i liczby państw o tzw. wschodzących gospodarkach stwarza szansę Kubie na poszukiwanie nowych partnerów i jest alternatywą dla nieuniknionej współpracy wyspy z USA i UE.

Początek nowego stulecia przynosi ponowne zainteresowanie świata tym krajem. Kuba podejmuje próbę budowy nowego wizerunku państwa (*national branding*), co wymaga wskazania nowego lidera, który jednocześnie będzie rozpoznawalny na arenie międzynarodowej. Postaci, która jednocześnie wesprze przemiany ekonomiczno-społeczne w państwie, zagwarantuje ich socjalistyczny kierunek, zapewni *status quo* warstwom rządzącym oraz określi warunki do wznowienia dialogu ze światem kapitalistycznym, celem poprawy bilansu handlowego i sytuacji gospodarczej kraju. Wraz z przekazaniem władzy Raulowi Castro w 2006 roku, stworzone zostały korzystne warunki do poczynienia pierwszych kroków ku gospodarczemu otwarciu Kuby i wprowadzaniu reform, których celem było zmniejszenie wydatków socjalnych państwa, dotkniętego dynamicznym procesem starzenia się,

¹ Do nich należy wybuch niezadowolenia społecznego w Hawanie w 1994 roku, zwanego *El maleconazo*.

niską dzietnością i aktywnością zawodową ludności, której przeważająca część zatrudniona jest w sektorze publicznym.

Aby zachować stabilność wewnętrzną i utrzymać się u władzy, rząd kubański stawia obecnie czoła ogromnym wyzwaniom, jakimi są rozwiązanie, w bardzo krótkim czasie, problemów finansowych oraz tych związanych z zaspokojeniem podstawowych potrzeb ludności, która przez ostatnie dekady żyła w bardzo trudnych warunkach, borykając się z dużymi niedoborami towarów i usług, ale jednocześnie korzystając z szerokiego wachlarza gwarancji socjalnych, które zdecydowanie podbijały wskaźniki rozwoju społecznego kraju. Pomimo aktywności Kuby w ramach takich organizacji, jak Petrocaribe i ALBA², bez merkantylizacji części gospodarki będzie jej trudno zdobyć światowe rynki i stać się państwem konkurencyjnym w ramach stosunków międzynarodowych. Szczególnie istotne jest obecnie pozyskiwanie inwestycji zagranicznych, które są ważnym źródłem finansowania gospodarki kraju, podobnie jak wenezuelskie subwencje, pieniężne przekazy pochodzące od kubańskich emigrantów (tzw. *remesas*) oraz sprzedaż usług turystycznych, medycznych i edukacyjnych. Wzrost PKB w 2014 roku, który nie przekroczył 1,3%, nie napawa optymizmem. Ekonomista i kubanolog Carmelo Mesa-Lago³ wskazuje, że brak głębokich reform strukturalnych doprowadzi do wyhamowania tendencji wzrostowych w PKB i nie pozwoli Kubie na budowanie trwałych związków ze światową gospodarką. Dodatkowo, gospodarka wyspy – według kubańskich ekonomistów Franka Hidalgo-Gato⁴ i Omara Pereza Villanuevy⁵ – potrzebuje szerokiej odbudowy systemowej, zarówno na płaszczyźnie prawodawstwa, jak i instytucjonalnej, a także w sferze produkcji i zatrudnienia. Najbliższe i bezpośrednie cele do osiągnięcia, muszą obejmować:

- umocnienie wzrostu gospodarczego, który winien przekroczyć 5%, tak aby realna stała się akumulacja kapitału;
- udoskonalenie prawa podatkowego (reformy rozpoczętej w 2012 roku), celem osiągnięcia w najbliższej przyszłości pokrycia w 60% potrzeb finansowych państwa;

² Celem ich jest, między innymi, wzajemne wspomaganie się finansowe członków, sprzedaż surowców oraz płodów rolnych po preferencyjnych cenach.

³ C. Mesa-Lago, C., *Cuba en la era de Raúl Castro: reformas económico-sociales y sus efectos*, Editorial Colibrí, Madrid 2012.

⁴ F. Hidalgo-Gato, F., *Perfeccionamiento del modelo económico cubano. Un enfoque teórico*, Editorial de Ciencias Sociales, La Habana 2011.

⁵ O. E. Pérez Villanueva, O. E. (2013), „La actualización del modelo económico en Cuba: una necesidad impostergable”, w: K. Dembicz (red.), *Cuba: ¿quo vadis?*, CESLA UW, Warszawa 2013, ss. 15-38.

- zniesienie dualizmu monetarnego, co ułatwi wymianę handlową, zarówno na poziomie krajowym, jak i międzynarodowym.

Najbardziej dyskutowanym wśród ekonomistów kubańskich problemem do rozwiązania jest istniejący na wyspie dualizm monetarny, który z jednej strony jest hamulcem dla rozwoju, z drugiej jednak jego istnienie zabezpiecza część społeczeństwa i chroni je przed rosnącymi dysproporcjami ekonomicznymi, wynikającymi z rozwoju konkurencji na rynku krajowym. Obecnie, średni miesięczny dochód na Kubie wynosi, w przeliczeniu, około 25 dolarów USA. Jednak, z roku na rok, zwiększa się liczba pracowników niezależnych i zatrudnionych w sektorze prywatnym, którzy otrzymują wyższe wynagrodzenia niż pracownicy sektora państwowego. W 2014 roku ich liczba wzrosła do ponad miliona, co stanowiło ponad 20% ludności aktywnej zawodowo. Zmienia to całkowicie krajobraz gospodarczy kraju, w którym jeszcze kilka lat temu sektor państwowy dominował we wszystkich sferach życia. Aktualnie sektor prywatny, zlokalizowany przede wszystkim w największych ośrodkach miejskich kraju i centrach turystycznych, koncentruje się głównie na sprzedaży usług. Do rosnących asymetrii płacowych, sektorowych i przestrzennych, które zaczynają zaznaczać się na Kubie, społeczeństwo wyspiarskie nie jest przygotowane. Sposobem zapobieżenia im jest stworzenie warunków do skutecznej dywersyfikacji gospodarki kraju, rozwoju przemysłu przetwórczego i sektora rolnego.

Najbardziej potrzebne i oczekiwane społecznie są przekształcenia w rolnictwie. Od dekad Kuba doświadcza deficytu w sferze produkcji żywności. Import produktów żywnościowych kosztuje ją rocznie ponad 2 miliardy dolarów, a krajowa produkcja zaspokaja zaledwie 10% wewnętrznego zapotrzebowania. Zmiany strukturalne, które powinny zostać wprowadzone w tym zakresie, dotyczyć winny: zróżnicowania struktury własności, w tym rozszerzenia możliwości dzierżawy ziem państwowych i prywatnej własności; intensyfikacji upraw; stworzenia stabilnego rynku hurtowego dla produktów rolnych i towarów dla rolnictwa; zewnętrznego finansowania inwestycji w tym sektorze, włączając w to linie kredytowe. Ogłoszone porozumienie między USA i Kubą z pewnością sprzyjać będzie zmianom w rolnictwie, gdyż uwzględni złagodzenie (po stronie USA) przepisów wymiany handlowej obejmującej właśnie sektor prywatny i rolnictwo Kuby.

Tym samym, możemy zauważyć, że „duch reformatorski” rządu Raula Castro ogranicza się do niewielkich, ale jasno określonych obszarów, co przekłada się na wysoką kontrolę państwa nad wprowadzanymi zmianami oraz ich efektami. Pomimo jasno wyznaczonych granic reform, dokonujące się przemiany będą rozprze-

strzeniać się w sposób bardzo dynamiczny, doprowadzając do zanikania dualizmu gospodarczego i społecznego Kuby, który „obserwowaliśmy” jako zagraniczni turyści „zamknięci w klimatyzowanych autobusach”, doświadczając przedziwnej formy „apartheidu turystycznego”.

Aktywne i coraz skuteczniejsze poszukiwanie przez Kubę inwestorów zagranicznych⁶ będzie miało szerokie implikacje we wszystkich sferach życia gospodarczego kraju i doprowadzi do zbliżenia ekonomicznego między Stanami Zjednoczonymi a Kubą. W konsekwencji, wzrośnie przepływ kapitału ludzkiego na wyspie, który i tak zintensyfikował się od lutego 2013 roku jako efekt wprowadzonej reformy migracyjnej. Obydwie ustawy (migracyjna i inwestycyjna) wpłyną zdecydowanie na poszerzenie wewnętrznych i zewnętrznych ruchów migracyjnych Kubańczyków oraz utrwalią transnarodowy charakter tego społeczeństwa. Dzisiaj podstawową barierą dla wyjazdu z Kuby nie jest już status polityczny jej obywateli, ale, w zdecydowanej mierze, ekonomiczny.

Nowe warunki gospodarcze, w których przyszło funkcjonować tej wyspiarskiej społeczności wpływają również na tworzenie się całkiem nowego pokolenia Kubańczyków, którego zachowanie i sposób postrzegania świata odbiegają zdecydowanie od tych, reprezentowanych przez generację rewolucjonistów – utopijną i pełną idealistów. Dla zwolenników socjalistycznych i komunistycznych ideałów i haseł, materialne wartości mają znacznie mniejsze znaczenie niż dla młodych Kubańczyków – przedkładających cele indywidualne nad kolektywne. Niewielka jest grupa młodych, którzy z entuzjazmem spoglądają w przeszłość. Wychowani w permanentnym deficycie (tzw. pokolenie *período especial*), są złaźnieni i rządni spełnienia własnych marzeń, tworzonych głównie na podstawie przekazów dostarczanych przez trzy miliony turystów odwiedzających rokrocznie Kubę, a także przez telewizję satelitarną i Internet (choć te ostatnie, mimo że silnie reklamowane, rozprzestrzeniają się w bardzo szybkim tempie).

Konflikt pokoleń, którego zaczyna doświadczać społeczeństwo Kuby jest nieunikniony i będzie pogłębiał się przyjmując wielowymiarowy charakter. Rząd Raula Castro, świadomie spowalnia transformację, zachowując przy tym pełnię kontroli nad procesem otwierania się wyspy na zglobalizowany świat. Również po to, aby zagwarantować warstwom rządzącym przetrwanie.

⁶ Co ułatwia zatwierdzona w marcu 2014 roku *Ley de Inversión Extranjera* (Prawo o Inwestycjach Zagranicznych), pozwalająca inwestować na Kubie obcokrajowcom, włączając w to tzw. *Cuban Americans*.

Obecnie Kuba jawi się jako silny gracz na arenie międzynarodowej, o jasno zdefiniowanych celach. Priorytetem rządu jest aktywne włączenie się do światowych stosunków międzynarodowych i odbudowa w nich geostrategicznej pozycji, w ramach takich organizacji jak: CELAC (*Comunidad de Estados Latinoamericanos y Caribeños*), OPA (Organizacja Państw Amerykańskich), Grupa Państw Niezaangażowanych i G-77. Będzie to możliwe poprzez zmianę i poprawę międzynarodowego wizerunku kraju i przejścia od państwa postrzeganego jako reżim komunistyczny – odizolowanego, wspierającego terroryzm, do państwa bezpiecznego i ustabilizowanego wewnętrznie, o pewnym stopniu otwartości politycznej i gospodarczej, podejmującego dialog na rzecz pokoju i stabilizacji w regionie i przeciwdziałającego ekstremizmom⁷. Ważnym krokiem ku temu były rozmowy między rządem Kuby a przedstawicielami kubańskiego Kościoła katolickiego, które doprowadziły do uwolnienia w 2010 roku grupy dysydentów skazanych na kary więzienia podczas tzw. „Czarnej Wiosny” oraz grudniowe wspólne ogłoszenie przez prezydentów Obamę i Castro podjęcia kroków ku ponownemu nawiązaniu stosunków dyplomatycznych między obu krajami. W ten sposób Kuba skutecznie odsunęła na dalszy plan kwestię przestrzegania praw człowieka na wyspie, na rzecz zacieśnienia współpracy gospodarczej, kulturalnej i akademickiej.

Zegar przemian na Kubie przyspiesza nieubłaganie. Z perspektywy grudniowego oświadczenia, przedsiębiorcom z UE będzie trudno przebić się i osłabić więzy współpracy łączące wyspę z takimi krajami, jak Brazylia, Kanada, Chiny, Meksyk i Rosja. Jednak główną przeszkodą, pomimo istniejącego embarga/blokady, jest nieustanna obecność Stanów Zjednoczonych na wyspie, na dobre i na złe. USA są piątym partnerem handlowym Kuby, a zakres współpracy kubańsko-amerykańskiej nie ogranicza się do pomocy humanitarnej czy kwestii migracyjnych, dotyczy dzisiaj: współpracy kulturalnej i naukowej, usuwania skutków katastrof naturalnych (w tym petrochemicznych), przeciwdziałania przemytowi narkotyków, a w ostatnich miesiącach również współpracy politycznej, co pokazuje, że państwa te wielkimi krokami zdążają ku ustanowieniu relacji handlowych. Te ostatnie, za sprawą nowego prawa inwestycyjnego już się dokonują, przy pomocy kapitału kubańsko-amerykańskiego i przekazów pieniężnych od emigrantów.

Pierwsza dekada XXI wieku pokazuje, iż Kuba udoskonaliła umiejętności mające na celu skuteczne stawianie czoła dwóm wyzwaniom: ożywieniu gospodarczemu i odbudowie pozycji w sferze międzynarodowej. Wartość wymiany towaro-

⁷ Czego przykładem – prowadzony od dwóch lat w Hawanie, przy udziale władz kubańskich, dialog między rządem Kolumbii, a siłami FARC.

wej Kuby, między 2000 a 2011 rokiem, zwielokrotniła się, wzrastając z 6 mld 519 milionów pesos kubańskich (CUP⁸) do 19 mld 996 milionów CUP, i chociaż w przeliczeniu na tzw. twardą walutę nie są to znaczące wartości, dywersyfikacja partnerów zagranicznych otwiera możliwości dla kolejnych zwyżek. Wymiana towarowa Kuby, opierająca się do tej pory na jednym partnerze handlowym⁹, jest skutecznie modyfikowana. Aktualnie, najważniejsi partnerzy wyspy wywodzą się z trzech kontynentów. Współpraca z Chinami konsekwentnie rośnie, zarówno po stronie eksportu, jak i importu towarów. Na kontynentach amerykańskich znaczenia nabrały Brazylia, Kanada, Meksyk i Wenezuela, a współpraca z nimi jest silnie dywersyfikowana. Stosunki z Caracas bazują na wymianie ropy naftowej za usługi medyczne i edukacyjne, z Ottawą dotyczą inwestycji w sektorze turystycznym i petrochemicznym, a z Brasią podstawą relacji są bezpośrednie inwestycje w infrastrukturę portową i cukrowniczą. W przypadku Europy, najważniejszymi partnerami Kuby są Hiszpania, Holandia i Rosja. Bieżące kontakty Kuby z Unią Europejską (między styczniem a grudniem 2014 roku), mające na celu zacieśnienie współpracy w zakresie przedsiębiorczości i poszukiwania nowych inwestorów, odkrywają pragmatyzm obu stron oraz wzrost strategicznego znaczenia Kuby, która zaczyna dyktować warunki na arenie międzynarodowej. Jednocześnie są wyrazem słabnięcia tonów antycastrowskich.

Ponowne podjęcie dialogu między Kubą a Unią Europejską jest znakiem dla krajów członkowskich i świata, że UE zrewiduje Wspólne Stanowisko, celem podpisania w najbliższej przyszłości dwustronnego porozumienia. Nabiera ono dodatkowego znaczenia w kontekście zaawansowanych negocjacji między Brukselą a Waszyngtonem dotyczących Transatlantyckiego Partnerstwa w dziedzinie Handlu i Inwestycji, porozumień między Rosją a Kubą podpisanych w 2014 roku, rozpoczęcia budowy kanału międzyoceanicznego w Nikaragui i otwarcia megaportu w Mariel. Z tego powodu, tak istotne dla części przedsiębiorców północnoamerykańskich staje się lobbowanie na rzecz szybkiego zbliżenia z Kubą.

Jeśli w przyszłości zniesione zostanie embargo/blokada (bądź zminimalizowany efekt jego działania), uwzględniając bliskość geograficzną i historyczną między Kubą a USA, wyspa stanie się polem zaciętej walki o wpływy między różnymi aktorami gospodarczymi, społecznymi i politycznymi, w której kluczową rolę odegrają kubańscy emigranci. Jednakże nie będą to już reprezentanci „starej emi-

⁸ 1 peso kubańskie (CUP) to ok. 23 dolary USA.

⁹ W trakcie swojej historii kolonialnej była to Hiszpania, następnie USA po uzyskaniu niepodległości, a po 1959 roku Związek Radziecki i Wenezuela.

gracji”, a przede wszystkim tej ostatniej (po 1994 roku). To oni w znacznym stopniu skłonni są uczestniczyć w przemianach na Kubie¹⁰. Osoby te, jako nowi aktorzy kubańskiej sceny społeczno-gospodarczej, twierdzą, że przemiany na Kubie będą stopniowe i pokojowe, z częściowym udziałem obywateli¹¹.

Podobnie jak w Europie środkowo-wschodniej, transformacja na Kubie będzie miała swoich zwycięzców i przegranych, zarówno wśród zewnętrznych, jak i wewnętrznych aktorów. Do zewnętrznych zaliczyć należy państwa i międzynarodowe korporacje, które dynamicznie zaczęły zbliżać się do Kuby licząc na uzyskanie najlepszych warunków i korzyści, zarówno w sferze gospodarczej, jak i politycznej. Z perspektywy mieszkańców wyspy, szczególnego znaczenia nabiera wymiar wewnętrzny dokonujących się przemian. Jeśli postawa rządu nie ulegnie zmianie, po stronie zwycięzców znajdą się instytucje państwowe, łącznie z FAR (Rewolucyjnymi Siłami Zbrojnymi), a także państwowe przedsiębiorstwa usługowe i produkcyjne (uwzględniając formy *joint venture* działające w sektorze turystycznym, wydobywczym i przetwórstwa rolno-spożywczego, w tym tytoniowym i alkoholowym). W podlegającym transformacji społeczeństwie, również organizacje pozarządowe odegrają ważną rolę i zdecydowanie poszerzą obszar wpływów i aktywności. Wśród nich znajdują się instytucje wyznaniowe takie, jak Kościół katolicki czy baptystów oraz loże wolnomularskie.

Aktualnie to mieszkańcy Kuby są najbardziej wrażliwym komponentem przemian. Podejmowane przez rząd Raula Castro, w ciągu ostatnich pięciu lat, decyzje dotyczące sfery gospodarczej i społecznej kraju, dają podstawy do twierdzenia, że podobnie jak społeczeństwa środkowo- i wschodnioeuropejskie końca XX wieku, kubańskie znajduje się dzisiaj w punkcie zwrotnym. Państwo, sprawujące do tej pory rolę opiekuńczego, staje się coraz mniej widoczne, oddając pole działania siłom o charakterze komercyjnym i wolnorynkowym. Być może następne reformy zdynamizują ten proces, co doprowadzi mieszkańców Kuby do doświadczania głę-

¹⁰ Twierdzenie to opiera się na wynikach badań i analiz prowadzonych przez K. Dembicz i E. Biczynską w 2013 roku, które pokrywają się z najświeższymi analizami prowadzonymi przez Florida International University.

¹¹ 40% ankietowanych (z ponad 300 przebadanych) nie było w stanie wskazać, kiedy i jak będą przebiegać przemiany na Kubie. Ważnym podkreśleniem jest fakt, iż większość ankietowanych w 2013 roku emigrantów kubańskich deklarowała chęć uczestnictwa w konstrukcji nowej Kuby. Jako formę wskazywali, między innymi: chęć uczestnictwa w wyborach, rozpoczęcie własnej działalności gospodarczej. Zadziwiające jest, iż przedstawiciele emigrantów (przede wszystkim tych po 1994 roku) nie negują całkowicie panującego systemu na Kubie, wskazując jako wartości i osiągnięcia warte zachowania: bezpłatny dostęp do służby zdrowia i edukacji, równość obywateli, bezpieczeństwo i spokój.

bokich przemian w sferze stosunków międzyludzkich, społecznych i gospodarczych, preferencji politycznych, oglądu świata itd. Mieszkańcy wyspy nie są przygotowani na głębokie podziały, które być może pojawią się wewnątrz kubańskiego społeczeństwa. Samo państwo również nie będzie w stanie stawić czoła społecznym skutkom dokonującej się transformacji, oddziaływującym na system ochrony zdrowia, edukacyjny, pomocy społecznej czy penitencjarny. Nie wyręczą państwa również od razu organizacje pozarządowe, których obecność na wyspie jak na razie jest niewielka.

Konsekwencją opisanych wyżej przemian i wdrażania elementów gospodarki rynkowej, będzie uwidocznienie się różnic ekonomicznych i społecznych, zarówno wertykalnych, jak i horyzontalnych. Z jednej strony, powstaną głębokie różnice w ramach tych samych grup społecznych, z drugiej, uprzywilejowane zostaną jedne regiony względem innych. Samo społeczeństwo stanie się przestrzenią silnego zderzenia kulturowego, które do tej pory występowało jedynie w określonych grupach i obszarach. Już dzisiaj obserwować możemy tworzenie się na Kubie grup społecznych o znacznej sile nabywczej i wysokich dochodach. Uwydatni to negatywne zjawiska (i będzie „motorem napędowym” ich rozwoju), wśród których wymienić należy: prostytucję, wzrost spożycia alkoholu i narkotyków (szczególnie wśród grup marginalizowanych i najbardziej wrażliwych, jak młodzież), nasilenie się przemocy i przestępczości zorganizowanej. Tym samym, stanie się jeszcze bardziej odczuwalny kryzys wartości, na którego obecność zwracają uwagę zarówno niezależni badacze, twórcy, jak i sfery rządzące.

Przebieg transformacji na Kubie zależeć będzie w znacznym stopniu od świadomego działania rządu i rozważnego kierowania składowymi przemian, które w łatwy sposób mogą doprowadzić do destabilizacji sytuacji wewnętrznej oraz zmienić kierunek reform. Zapobiec temu może wyspiarskie położenie Kuby, wielkość jej populacji, poczucie solidarności i związki emocjonalne, wzmacniane przez takie instytucje, jak Komunistyczna Partia Kuby, Komitety Obrony Rewolucji, Federacja Kobiet Kubańskich czy Organizacja Pionierów Kubańskich, elementy ułatwiające kontrolę państwa nad własnym społeczeństwem. Równoległe do nich tworzą się nowe sieci i organizacje społeczne, niezwiązane z oficjalnym ruchem kontrolowanym przez rząd kubański. Otwarcie gospodarcze i porzucenie przez państwo polityki izolacji stymulować będą nowe umiejętności i zachowania mieszkańców Kuby, którym z każdym dniem coraz bliżej będzie do zglobalizowanego świata, bez możliwości odwrotu.

Bibliografia

- Dembicz, Katarzyna (2014), „Cuba actual y futura. Realidad económica y transformación política y social”, *Foreign Affairs Latinoamérica*, No. 14, ss. 61-67, <http://www.fal.itam.mx>.
- Dembicz, Katarzyna, Biczynska, Ewelina (2014), „Cuba y su futuro según los cubanos emigrados: Una perspectiva intergeneracional”, w: J. Duany (red.), *Un pueblo disperso. Dimensiones sociales y culturales de la diáspora cubana*, Aduana Vieja, Valencia, ss. 450-483.
- Mesa-Lago, Carmelo (2012), *Cuba en la era de Raúl Castro: reformas económico-sociales y sus efectos*, Editorial Colibrí, Madrid.
- Hidalgo-Gato, Frank (2011), *Perfeccionamiento del modelo económico cubano. Un enfoque teórico*, Editorial de Ciencias Sociales, La Habana.
- Pérez Villanueva, Omar Everleny (2013), „La actualización del modelo económico en Cuba: una necesidad impostergable”, w: K. Dembicz (red.), *Cuba: ¿quo vadis?*, CESLA UW, Warszawa, ss. 15-38.